FREDNINGSSAGEN FOR INSULINMOSEN – EN LOKALHISTORISK GYSER

Af Thomas Vikstrøm

Indledning

I en tidligere artikel om Gentofte Søs kulturhistorie (Gentofte-Journalen 1998) har jeg gjort rede for de spæde tiltag til planlægning der blev gjort i de første årtier af forrige århundrede i takt med en hastig udbygning af villakvartererne på jorderne fra de udstykkede gårde. Med landskabsæstetikken som den vigtigste drivkraft lykkedes det datidens naturfredningsforkæmpere at sikre de sidste ubebyggede arealer omkring Gentofte Sø – godt hjulpet af de piloteringsproblemer der ville følge med bebyggelse i moseterræn.

Hermed være ikke sagt at området derefter var sikret for fremtiden. Det er velkendt at det trods alt giver færrest konflikter at placere nybyggeri, vejudvidelser, kloakledninger og andet anlægsarbejde på udyrket jord, og det betyder især i byområder et voldsomt pres på de tilbageværende naturområder.

Listen over de trusler og overgreb som Gentofte Sø og Brobæk Mose (Insulinmosen) har været udsat for siden da, er meget lang, med den - sandsynligvis ulovlige – motorvejsudvidelse omkring 1970 som det grelleste eksempel. Nærværende artikel skal dog ikke handle om dette overgreb, men om fredningssagen for Insulinmosen 1973-1988. Den er nemlig intet mindre end en vaskeægte, lokalhistorisk gyser!

Kilder

Artiklen bygger først og fremmest på fredningssagens sagsakter som jeg takker fhv. civildommer Ingrid Heide-Jørgensen og fhv. retssekretær Lizzie Jensen for at have stillet til min rådighed. Desuden har fhv. viceborgmester, nu afdøde Ida Naur bidraget med oplysninger. Referater af kommunalbestyrelsesmøder er hovedsagelig gengivet fra Gentofte Bladet og - især - Villabyerne. Enkelte dokumenter er fundet i Danmarks Naturfredningsforenings sagsarkiv, og endelig bygger en stor del af fremstillingen på min egen deltagelse som repræsentant for foreningen Natur og Ungdom i fredningssagens møder, besigtigelser og korrespondance i perioden 1979-1988. Der skal således ikke herske nogen tvivl om at denne artikel er et partsindlæg i sagen.

Oversigt over institutioner og bestemmelser nævnt i teksten

Nedenstående alfabetiske oversigt er tænkt som et mini-leksikon til hjælp for læsningen.

Børne- og Ungdomsorganisationernes Samråd i Gentofte (BUS): Een ud af ca. 2000 lokale grupper af en landsorganisation der samler børn og unge om aktiviteter inden for spejderbevægelsen

Danmarks Naturfredningsforening (DN): Stiftet 1911. Har i kraft af sin ret til at rejse fredningssager lovfæstet indflydelse (ud over indsigelsesret) på landets fysiske planlægning. Foreningen er lokalt organiseret ved lokalkomitéer, ca. én for hver 3 kommune

Dansk Ornitologisk Forening: Interesseorganisation for fugleinteresserede, grundlagt 1906. Lokalt organiseret med en lokalafdeling for hvert amt/hovedstadsområdet

Fredningsnævnet (for Københavns Amts fredningskreds): En lokal fredningsdomstol sammensat af tre medlemmer: En civildommer (formand), en repræsentant for den stedlige kommunalbestyrelse og en repræsentant for det stedlige amtsråd

Fredningsplanudvalg: Særlige statslige, regionale udvalg, eet for hvert amt / hovedstadsområdet; nedsat i 1960'erne med repræsentation fra kommune og interesseorganisationer. Nedlagt 1978

Fredningsstyrelsen: Etableret under Miljøministeriet 1975; i 1987 sammenlagt med Skovstyrelsen til Skov- og Naturstyrelsen

Friluftsrådet: Paraplyorganisation for ca. 90 friluftsorganisationer, oprettet 1942. Lokalt organiseret i form af såkaldte amtsrepræsentationer

Gentofte-Listen: Politisk lokalliste stiftet 1978 i forlængelse af en lokal strid om bebyggelse af grønne områder

Gentofte Sogns Grundejerforening: Landets største grundejerforening hvis ca. 1300 medlemmer mere eller mindre bor som naboer til mosen

Hovedstadsrådet: Overordnet planmyndighed for Hovedstadsregionen; etableret 1974 og nedlagt 1989, men genopstået i 2000 som Hovedstadens Udviklingsråd (HUR)

Jægersborg Statsskovdistrikt: Regional myndighed som administrerer skov- og jagtlovene og i den forbindelse rådgiver og informerer om "god og flersidig skovdrift" samt kontrollerer at skovloven overholdes. Statsskovdistrikterne rådgiver desuden befolkningen om jagt og vildtforvaltning.

Kommuneplanloven: Lov om kommuneplanlægning af 1975 der bl.a. gennemførte bestemmelserne om lokalplaner samt fireårige kommune- og regionplaner. I 1992 afløst af plan(lægnings)loven

Landsskatteretten: Det øverste administrative klageorgan vedr. indkomstbeskatning og ejendomsvurdering. Består af en retspræsident og et antal retsformænd samt yderligere 28 medlemmer hvoraf 11 vælges af Folketinget mens skatteministeren udpeger 17.

Lokalkomitéen: Se Danmarks Naturfredningsforening

Miljøministeriet: Oprettet 1971 som Ministeriet til Forureningsbekæmpelse

Naturfredningsforeningen = Danmarks Naturfredningsforening

Naturfredningsloven: Vedtaget 1917; afløst af naturbeskyttelsesloven 1992

Naturfredningsrådet: Statsligt rådgivningsorgan i fredningsspørgsmål, oprettet 1917 og nedlagt 1992. Svarede nærmest til det nye Naturråd der dog atter blev nedlagt ved den nuværende regerings tiltrædelse i 2001

Natur og Ungdom: Landsforening; stiftet 1959 som ungdomsafdeling af naturfredningsforeningen

Nordisk Insulinlaboratorium: Medicinalkoncern stiftet 1923. I 1989 (under navnet Nordisk Gentofte A/S) fusioneret med Novo Industri A/S til Novo Nordisk A/S

Overfredningsnævnet: Appelinstans i bl.a. fredningssager, oprettet 1917 og bestående af en formand, to højesteretsdommere samt et medlem for hvert af de politiske partier repræsenteret i Folketingets finansudvalg. I 1992 afløst af Naturklagenævnet

§ 43: Den såkaldte "generelle beskyttelsesbestemmelse" i naturfredningsloven ifølge hvilken en række naturtyper ikke måtte ændres hvis deres areal oversteg en vis størrelse. Indført i loven 1978 og ændret 1992 til § 3 (i naturbeskyttelsesloven)

Skyldrådet: Landet er inddelt i 224 vurderingskredse hvori vurderingsråd på tre medlemmer fastsætter ejendomsværdi og grundværdi. Vurderingskredsene er samlet i 27 skyldkredse med hvert sit skyldråd bestående af de stedlige vurderingsformænd. Skyldrådet rådgiver vurderingsrådene og påkender klager over deres afgørelser

Søbyggelinjen (egtl. Søbeskyttelseslinjen): Bestemmelse i naturfredningslovens § 47a ifølge hvilken der inden for en afstand af 150 meter fra søer med en vandflade på mindst 3 ha ikke uden fredningsnævnets tilladelse måtte placeres bygninger og lignende, beplantes eller foretages terrænændringer. Videreført i § 16 i naturbeskyttelsesloven af 1992

Optakten

Som omtalt i min forrige artikel havde virksomheden Nordisk Insulinlaboratorium i årene 1929-1949 stykke for stykke erhvervet store dele af Brogårdens mose som derfor i folkemunde kom til at hedde "Insulinmosen". Hensigten med opkøbet var at skabe en park til brug for patienterne på Niels Steensens Hospital der tilhører virksomheden.

I 1941 lyste Overfredningsnævnet en fredningsplan for mosen hvilket betød at dens tilstand ikke måtte ændres uden tilladelse fra Fredningsnævnet for Københavns Amtsrådskreds.

I takt med at hospitalet gik over til ambulant sukkersygebehandling, blev behovet for hospitalsparken så beskedent at en mindre del af arealet i 1959 blev afstået til Gentofte Kommune der herpå anlagde mosens nuværende system af grusstier.

Den 13. december 1971 anmodede insulinlaboratoriet via sin advokat, landsretssagfører Niels Th. Kjølbye, kommunalbestyrelsen om tilladelse til at udstykke mosen i 92 parcelhusgrunde, se figur 1. Advokaten gjorde i sin anmodning opmærksom på at hans klient erkendte områdets rekreative og æstetiske værdier, men at man fandt disse værdier forenelige med etableringen af et parcelhuskvarter.

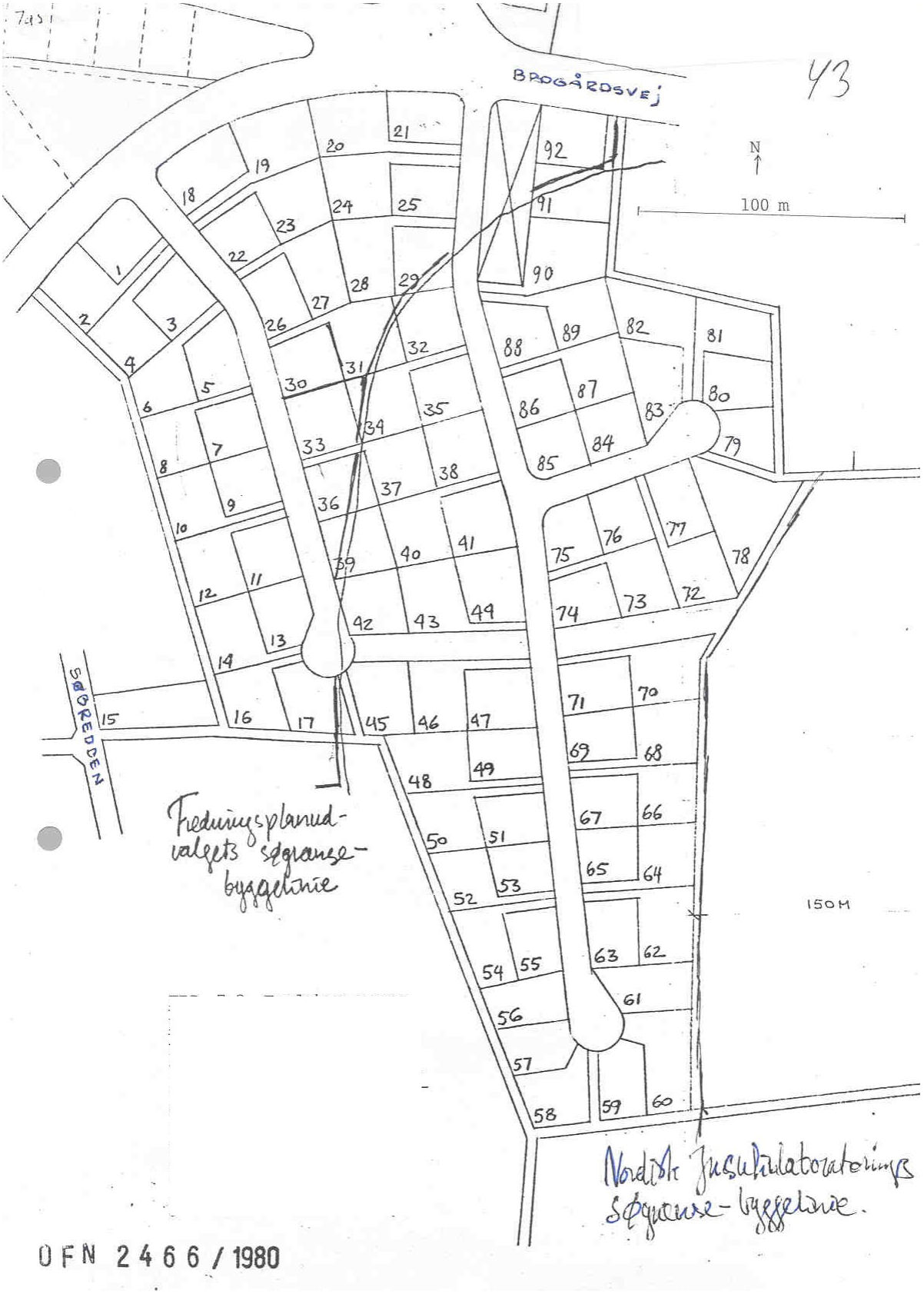
Sagen rejses

På grund af fredningsplanen fra 1941 henviste kommunen til fredningsplanudvalget for Københavns, Frederiksborg og Roskilde Amter. Udvalget modtog i maj 1972 fra advokaten en ansøgning om dispensation fra fredningsplanen. Fredningsplanudvalget afslog imidlertid ansøgningen hvorefter advokaten den 1. december samme år anmodede udvalget om at rejse en egentlig fredningssag for mosen. Insulinlaboratoriet håbede herved at kunne få aflyst den gældende fredningsplan.

Fredningsplanudvalget rejste sagen den 26. marts 1973 og slog i sin rejsningsskrivelse til lyd for en fredning af mosen under henvisning til dennes store herligheds- og pædagogiske værdier. Udvalget støttede sig bl.a. til en tidligere udtalelse fra Naturfredningsrådet som under motorvejsudvidelsen omkring 1970 havde givet udtryk for at de heraf følgende ændringer i mosens tilstand måtte anses for meget uheldige.

Den 7. juni 1973 holdt fredningsnævnet sit første møde i sagen. Nævnet var på dette tidspunkt sammensat af en socialdemokratisk repræsentant for Københavns Amtsråd, en konservativ repræsentant for Gentofte Kommunalbestyrelse samt den daværende fredningsdommer, Aage Dorn-Jensen.

Ved mødet fik forslaget om fredning støtte fra Danmarks Naturfredningsforening og Gentofte Kommune. Stillet heroverfor fremlagde insulinlaboratoriets advokat et erstatningskrav fra sin klient der i tilfælde af fredning gjorde krav på 17 millioner kr., svarende til hvad man forventede at tjene på udstykningen. Dette erstatningskrav skal ses i lyset af at den 15. almindelige vurdering i april samme år havde fastsat mosens grundværdi til 4,5 millioner kr., samt af at 17 millioner kr. var halvanden gang så meget som der i 1973 var afsat på finansloven til fredningserstatninger på landsplan.

Figur 1: Fredningssagens bilag 43. Nordisk Insulinlaboratoriums plan for udstykning af Insulinmosen med angivelse af den formodede søbyggelinje 150 meter fra Gentofte Sø. Til sammenligning er vist fredningsplanudvalgets opfattelse af byggelinjens beliggenhed

Sagen tager en uventet drejning

Til alle deltagernes overraskelse kom resten af mødet til at dreje sig om en grænsedragning mellem Gentofte Sø og Insulinmosen. Fredningsplanudvalgets grænsedragning (se figur 1) betød at ca. 10 ha af mosen under alle omstændigheder var fredet i henhold til den daværende naturfredningslovs søbeskyttelseslinje på 150 meter. Insulinlaboratoriets advokat modsatte sig denne grænsedragning hvorpå dommeren udsatte sagen med henblik på fredningsnævnets afklaring af spørgsmålet om grænsedragningen.

Opgaven faldt ikke nævnet let. Hvad angår strandbeskyttelseslinjen, var det klart formuleret i loven at arealer hvorpå der gror planter som kræver et maritimt miljø, hører til vandområdet. Så klar var lovens formulering ikke – dengang - når det gjaldt søer. Kulturministeriet havde dog i 1963 udsendt et cirkulære der pålagde fredningsmyndighederne at følge samme retningslinjer som ved strandbeskyttelsen.

Derfor foretog fredningsplanudvalget i sommeren 1973 en besigtigelse af området, bistået af botanikeren Claus Helweg Ovesen. Botanikerens undersøgelser viste at der ved hængebroen fra 1932 på søens nordvestside skyder sig en arm af søen med vandvegetation langt ind i mosen, se figur 2. Ved et efterfølgende møde i fredningsnævnet nægtede insulinlaboratoriets advokat med ordene ”Det kan ikke være rigtigt at der løber videnskabsmænd rundt med botaniserkasser for at træffe sådanne bestemmelser” at acceptere dette resultat. Advokaten fremlagde på sin side en række kort tilbage fra midten af 1800-tallet der viste at søen lige siden dengang havde været afgrænset ved sit åbne vandspejl, men fredningsplanudvalget afviste disse kort som troværdig dokumentation.

Insulinlaboratoriet engagerede derefter geografiprofessor Niels Nielsen til støtte for sine påstande, og advokaten bebudede samtidig at han overvejede at søge det helt generelle spørgsmål om hvorvidt et cirkulære har retsgyldighed, prøvet for en domstol. Advokaten var nemlig nu kommet frem til at kun bestemmelser i selve lovene var retsgyldige hvorfor man ikke kunne anvende cirkulæret fra 1963.

Ifølge Villabyerne viste en undersøgelse i øvrigt at der aldrig før havde været rejst sådanne tvivlsspørgsmål i sager om søbeskyttelseslinjer. Fredningsmyndighederne havde altid anvendt den botaniske sagkundskab uden at nogen havde gjort indvendinger.

Advokaten forlangte herefter en erklæring om grænsedragningen fra Naturfredningsrådet. Fredningsnævnet besluttede at rette skriftlig henvendelse til rådet herom, men for ikke siden at kunne beskyldes for at stille ledende spørgsmål til rådet ønskede nævnet advokatens godkendelse af brevet. Dén ville advokaten imidlertid kun give i samråd med den nævnte geografiprofessor, og denne befandt sig nu på en længere rejse.

Sagen går i hårdknude

Bl.a. af ovennævnte årsag udsendte Naturfredningsrådet først så sent som i juni 1976 et ”Notat om søgrænsen om Gentofte Sø”, udfærdiget af rådsmedlemmet og botanikeren Tyge Christensen. I notatet erklærede rådet sig enige i advokatens grænsedragning – pudsigt nok på baggrund af de selvsamme botaniske kriterier som hidtil havde været advokaten inderligt imod.

Fredningsnævnet holdt sit næste møde den 7. december 1976, og som følge af kommunevalget i 1974 var nævnets socialdemokratiske medlem fra Københavns Amt blevet udskiftet med en radikal kollega. På mødet oplyste advokaten at erstatningskravet som følge af de almindelige stigninger i grundpriserne nu var steget til 27 millioner kr. Hertil kom sagsomkostninger på ca. 100.000 kr. hvoraf en del var honorar for den rapport om mosen som insulinlaboratoriet havde ladet geografiprofessoren udarbejde. Denne rapport lod meget tilbage at ønske; bl.a. tolkede den mosens stisystem som rester af gamle balke (vaser) mellem et antal nu tilgroede tørvegrave. Dette på trods af at Insulinlaboratoriet selv havde anlagt dette stisystem få årtier forinden, og at det tydeligt fremgår af samt-

lige de gamle kort – som advokaten selv havde brugt i sagen – at mosen aldrig har rummet andre tørvegrave end dem der kan ses på stedet den dag i dag.

Efter advokatens oplysning om erstatningskravet bemærkede fredningsplanudvalgets repræsentant at udvalget ved fredningssagens rejsning var gået ud fra at dets egen grænsedragning mellem søen og mosen var uomtvistelig. I betragtning af den for udvalget overraskende konklusion i Naturfredningsrådets notat ønskede udvalget atter sagen udsat for at overveje den nye situation.

Danmarks Naturfredningsforening stillede sig til gengæld tvivlende over for Naturfredningsrådets konklusion mens samme konklusion fik støtte fra Gentofte Kommune. Mødet sluttede herefter med at dommeren atter udsatte sagen, primært for at lade fredningsplanudvalget overveje situationen.

Udvalgets overvejelser mundede ud i at udvalget den 16. december 1976 hævede fredningssagen. Årsagen var ejerens store erstatningskrav. Mens sagen stod på, havde mosen været omfattet af en bestemmelse i naturfredningsloven om at der i et område under fredningssag "..ikke må foretages noget, som strider imod foreslåede fredningsbestemmelser". Hævelsen af sagen betød derimod at mosen nu blev så at sige retsløs.

På randen af opfyldning

Naturfredningsforeningen måtte derfor reagere hurtigt. Ved årets udgang anmodede foreningen fredningsnævnet om lov til at overtage sagen fra fredningsplanudvalget. Næsten samtidig modtog nævnet en opfordring fra Kjølbye til at afslå naturfredningsforeningens anmodning; en opfordring Kjølbye begrundede med "…at det ikke vil være økonomisk muligt at gennemføre sagen".

Mens fredningsnævnet i løbet af 1977 behandlede disse henvendelser, udfoldede der sig på flere fronter en hektisk aktivitet. Naturfredningsforeningens sagsbehandler, Albin Gehrke, korresponderede foråret igennem med Naturfredningsrådets Tyge Christensen for at få ham til at revidere sin grænsedragning, men forgæves. Tyge Christensen forsøgte på sin side at trøste naturfredningsforeningen med at "…de samme retningslinier også kan føre til afgørelser i modsat retning".

Også Nordisk Insulinlaboratorium havde travlt. I sommerferien løb man her ind i problemer med at komme af med 600 vognlæs à 5 m³ overskudsjord fra nybyggeri ved Niels Steensens Hospital. På trods af at kommunen tilbød at stille et areal til rådighed for aflæsning af overskudsjorden, besluttede insulinlaboratoriet at deponere jorden i Insulinmosen.

I de næste par dage blev lokalbefolkningen opmærksom på at gravemaskinerne var i færd med at bane sig vej ned til mosen hvilket vakte opstandelse, også i landspressen. Det var imidlertid umuligt at indhente nogen kommentar fra insulinlaboratoriet eftersom dets direktør, Henry Brennum, var på ferie. Det Radikale Venstre, hvis enlige medlem, Henrik Brade Johansen, dengang var ene om at repræsentere naturvenlige synspunkter i kommunalbestyrelsen, fik sagen på dagsordenen, men inden kommunalbestyrelsen nåede at holde møde, havde overarkitekt Eric Steen fra kommunens byplanafdeling taget hånd om sagen. Han meddelte det rådgivende ingeniørfirma COWIconsult, som forestod aflæsningen i praksis, at firmaet ville blive gjort ansvarligt hvis opfyldningen af mosen skulle medføre forskydninger i undergrundens tørvelag. Der kunne fx dukke en større ø op midt i Gentofte Sø ligesom der kunne forekomme gener i de nærliggende haver. Foreholdt dette indvilgede rådgiverfirmaet i at indstille arbejdet, dog under forudsætning af Henry Brennums samtykke. Brennum blev via radio kontaktet på sin båd, og konfronteret med Eric Steens trussel besluttede han at overskudsjorden skulle køres til kommunens areal. Brennums udtalelser til Villabyerne den 27. juli 1977 i denne anledning taler for sig selv:

" – Så har vi endnu en gang vist forståelse for de følelser, som mange

borgere nærer over for den natur, som Insulinmosen frembyder. Vi vil nødig fremstå som ledere af en virksomhed, der er hensynsløse og blot tromler frem med vore planer, selv om det er vor ret.

Det vil være på sin plads at erindre om at Nordisk Insulinlaboratorium for mange år siden forærede Gentofte Kommune arealet til den seks meter brede sti rundt om mosen.

Vi var også klar over, at der sikkert var offentlig interesse om dette naturområde, og derfor var det os, der i 1971 rejste fredningssagen vedrørende mosen for at være sikker på, at vi ikke ødelagde noget, befolkningen kunne være interesseret i at bevare. Vi har tålmodigt ventet på, at myndighederne har arbejdet med denne sag, hvor mange modstridende meninger om naturværdierne er kommet frem. Men resultatet blev, at fredningen for nylig blev opgivet.

Når der ikke tilsyneladende er interesse for fredning, må insulinlaboratoriet have lov til at forsøge, om det er muligt at fylde op og gøre området brugbart. Det offentlige kan da ikke sige, at man ikke vil frede, og så forvente at firmaet, som ejer området, skal bære omkostningerne ved at lade mosen ligge hen.

Nu har vi imidlertid igen vist vores gode vilje, men samtidig må vi anmode om at sagen bliver helt klarlagt i de kommende måneder. For det første agter vi i oktober at gøre nogle forsøg for at konstatere, hvad der i det hele taget sker, hvis der fyldes op."

Uagtet denne udgang på sagen søgte Kjølbye allerede den 25. august samme år byplanudvalget om tilladelse til at genoptage aflæsningen af jord i mosen. Udvalget sendte ansøgningen videre til behandling i Teknisk Forvaltning som imidlertid ikke så sig i stand til at besvare den før mosens undergrund var blevet undersøgt nærmere. En sådan undersøgelse blev dog aldrig til noget.

Naboerne protesterer

Mens dette stod på, fortsatte naturfredningsforeningens tovtrækkeri med Naturfredningsrådet. Foreningen fik nu støtte fra Friluftsrådet som samtidig henvendte sig til Fredningsstyrelsen med henblik på en revision af Tyge Christensens grænsedragning. Styrelsen organiserede herefter den 16. september 1977 en fælles besigtigelse af søgrænsen. Styrelsen var repræsenteret ved Claus Helweg Ovesen, den selvsamme botaniker hvis besigtigelse oprindelig lå til grund for fredningsplanudvalgets grænsedragning. På trods heraf meddelte Fredningsstyrelsen efter besigtigelsen at man nu støttede Naturfredningsrådets grænsedragning.

I november samme år påbegyndte tre naboer til mosen en underskriftsindsamling til fordel for mosens bevarelse. 300 underskriftslister blev husstandsomdelt i umiddelbar nærhed af mosen. På mindre end en måned kom 260 (87 %) heraf retur i underskreven stand. Underskriftsindsamlingen blev afsluttet i februar 1978 med overrækkelse af 716 underskrifter til kommunalbestyrelsen, fredningsplanudvalget og fredningsnævnet. Heraf var 541 underskrifter indkommet fra de i alt 450 husstande beliggende i trekanten mellem Lyngbyvej, Brogårdsvej og Gentoftegade.

Et spørgsmål om grundværdi

I april 1977 havde den 16. almindelige vurdering femdoblet mosearealets grundværdi - fra 20 til 100 kr. pr. m², en vurdering der i den grad kunne medvirke til at retfærdiggøre Kjølbyes erstatningskrav. Resultatet af en almindelig vurdering kan imidlertid ankes til Skyldrådet hvilket flere benyttede sig af. Det gjaldt bl.a. initiativtagerne til Gentofte-Listen repræsenteret ved senere viceborgmester Ida Naur. I et brev af 28. december 1977

klagede man over grundværdifastsættelsen og fastslog at denne måtte bero på en formodning om at der kunne bygges i mosen. Ifølge klagerne var denne formodning imidlertid helt urealistisk. Også insulinlaboratoriet klagede over vurderingen, men her fandt man til gengæld de 100 kr. pr. m² alt for lavt.

Sagen hæves – for en stund

Fredningsnævnets næste møde i fredningssagen fandt sted i februar 1978 i et udtalt håb om nu at kunne afslutte sagen endeligt. Kjølbye havde i den anledning gjort sine sagsomkostninger op til 116.200 kr. Under mødet protesterede naturfredningsforeningen voldsomt over at nævnet nu ville til at afslutte sagen uden så meget som at svare på foreningens årgamle anmodning om at måtte overtage sagen – den anmodning havde nævnet tilsyneladende glemt. Naturfredningsforeningen påpegede at man i det sidste års tid faktisk havde betragtet sig som medrekvirent i sagen da man jo ikke havde modtaget noget *afslag* fra fredningsnævnet på anmodningen.

Fredningsnævnet afviste imidlertid alle indvendinger fra naturfredningsforeningen og afsluttede herefter mødet med at erklære sagen for hævet og med at tildele insulinlaboratoriet 102.000 kr. i sagsomkostninger. Hertil svarede naturfredningsforeningen at den så i stedet ville rejse en helt ny fredningssag.

Ganske uventet luftede Kjølbye efter mødet en ide om et mageskifte mellem hans klient og Gentofte Kommune: Hvis nu insulinlaboratoriet overlod mosen til kommunen og så til gengæld fik stillet den nyligt nedlagte Vangede Losseplads på Nybrovej til sin rådighed…?

Naturfredningsforeningen ville dog ikke vente på at denne strøtanke skulle så sig og ankede efter mødet nævnets kendelse om at sagen var afsluttet, til Overfredningsnævnet. Godt et år efter omstødte Overfredningsnævnet kendelsen og gav dermed naturfredningsforeningen ret til at videreføre fredningssagen.

En ægte svinestreg

Foranlediget af klagerne over vurderingen besigtigede Skyldrådet den 3. oktober 1978 mosen sammen med repræsentanter for ejeren. Repræsentanten for den modsatte fløj, Ida Naur, var forhindret i at deltage og fremsatte derfor sine synspunkter skriftligt, herunder at entreprenør Bent Moestrups erfaringer fra opførelsen i 1975-76 af nogle parcelhuse på et naboareal til mosen betød at han ikke ville påtage sig at bygge på stedet i dag. Moeslund havde haft så omfattende piloteringsomkostninger og problemer med tilflydende vand og flydesand at det samlede mosearеal med 1977-vurderingens priser næppe ville kunne indbringe mere end 3 til 5 mio. kr., svarende til en kvadratmeterpris på 30-40 kr.

Også kommunalvalget i marts 1978 fik en ikke ringe betydning for fredningssagen idet det medførte at to af fredningsnævnets medlemmer blev udskiftet. Hovedstadsrådets radikale (men ikke særligt naturvenlige) repræsentant blev erstattet af SF'eren Erik Sejrup, og den konservative repræsentant for Gentofte kommunalbestyrelse måtte vige pladsen for Gentofte-Listens Rolf Graae. Hermed fik nævnet for første gang et naturvenligt flertal.

Fredningsdommer Aage Dorn-Jensen respekterede imidlertid ikke kommunalvalgets resultat da han indkaldte til det næste nævnsmøde den 13. december 1978. Som om intet var hændt indkaldte han den hidtidige, konservative repræsentant for Gentofte kommunalbestyrelse.

Selve mødet resulterede endnu en gang i en udsættelse af sagen med henblik på at indhente yderligere oplysninger om søgrænsen. Efter mødet udtalte en repræsentant for Miljøministeriet til Politiken at fredningsdommeren havde overtrådt helt klare regler hvorefter ministeriet gav ham ren besked om fremover at indkalde Rolf Graae til nævnets møder.

Ved årsskiftet 1978-79 trådte en række større ændringer af naturfredningsloven i kraft. Dels blev fredningsplanudvalgene nedlagt og deres kompetence overført til amterne, dels fik loven tilføjet den meget betydningsfulde § 43. Ifølge denne paragraf måtte tilstanden af moser større end 0,5 ha (samt mindre moser beliggende i sammenhæng med andre og større, beskyttede naturtyper) kun ændres med tilladelse fra amtet / Hovedstadsrådet. Denne nye bestemmelse omfattede således også Insulinmosen hvorfor naturfredningsforeningen allerede i januar 1979 gjorde fredningsnævnet opmærksom på lovændringen. Nævnet reagerede dog ikke herpå.

Natur og Ungdom på banen

Indtil nu havde naturfredningsforeningens interesse i sagen været varetaget udelukkende af foreningens hovedkontor mens foreningens lokalkomité stort set ikke havde givet lyd fra sig i sagen. Lokalkomiteen under ledelse af arkitekt J. Adler-Nissen var på dette tidspunkt da også mest kendt for at prioritere sine gode forbindelser til de lokale magthavere højere end noget andet. Give lyd fra sig - det gjorde komitéen så ganske pludseligt i januar 1979 idet den bad hovedkontoret foretage en *indskrænkning* af det areal som der verserede fredningssag for. Lokalkomitéen argumenterede med at hvis fredningen skulle have nogen chancer, så måtte dens forkæmpere slække på deres krav og udvise samarbejdsvilje. Som en konsekvens heraf meddelte naturfredningsforeningen herefter fredningsnævnet at man frafaldt kravet om fredning af mosens randarealer uden for fredningsplanudvalgets søbyggelinje (se figur 1). Fredningssagen blev herefter videreført for de resterende 9,2 ha.

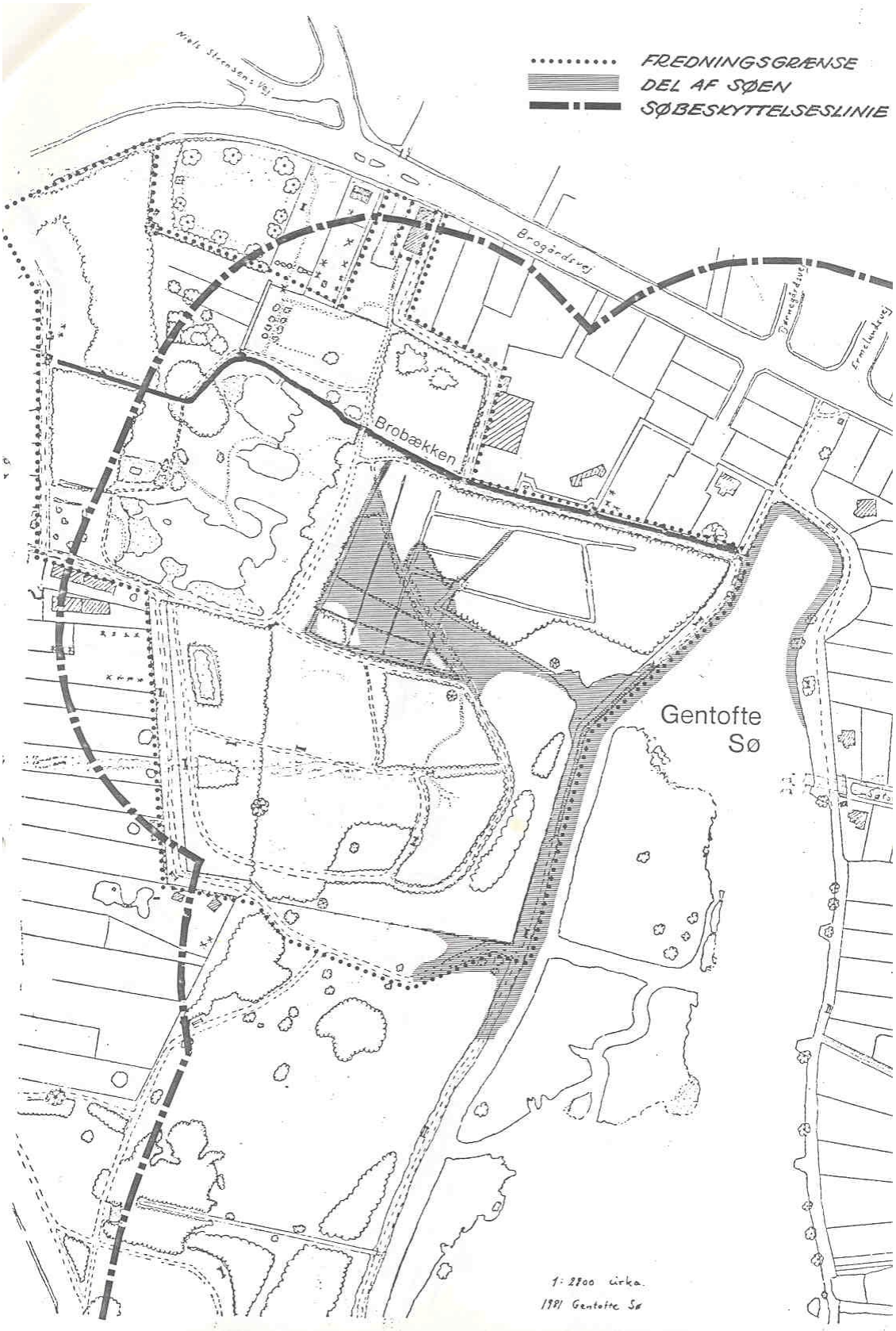
I mellemtiden havde Skyldrådet behandlet klagerne over mosens grundværdifastsættelse ved den 16. almindelige vurdering. I april 1979 meddelte rådet at det havde ændret vurderingen således at værdien af den tredjedel af mosearealet som ville være lettest at bebygge, nu var *forhøjet* til ca. 111 kr. pr. m^2. Samtidig var værdien af de resterende to tredjedele af mosen ført tilbage til 15. almindelige vurdering, dvs. til ca. 21 kr. pr. m^2. Skyldrådet havde med andre ord fastsat en værdistigning for netop den del af mosen der var mest i fokus selv om det samlede resultat tog sig ud som om der først og fremmest var sket en nedsættelse af grundværdifastsættelsen. Dette forhold påpegede Ida Naur efterfølgende over for Landsskatteretten idet hun af samme grund opretholdt den oprindelige klage over grundværdifastsættelsen.

Fredningsnævnets næste møde blev afholdt den 4. maj 1979. Ved denne lejlighed indfandt Natur og Ungdoms repræsentanter – heriblandt artiklens forfatter – sig for første gang. Det fik vi dog ikke ret meget ud af; vores høflige anmodning om at måtte omdele en skriftlig redegørelse for mosens naturværdier til mødedeltagerne blev således besvaret af fredningsdommeren med et enkelt ord: ”Afslået!”

På mødet udtalte Lars Nielsen fra Hovedstadsrådet at man havde tænkt sig at administrere den nye § 43 i naturfredningsloven restriktivt, ikke mindst i kommuner som Gentofte der ifølge Lars Nielsen var underforsynet med natur. Lars Nielsen fandt desuden Kjølbyes erstatningskrav urealistisk da han anså det for umuligt at bygge i mosen.

Endnu en svinestreg – eller to

På samme møde udtalte Kjølbye sin beklagelse over den skattemæssige belastning som hans klient var udsat for ved at have et uproduktivt areal som Insulinmosen liggende uden at kunne bruge det til noget. Denne udtalelse undrede det nye nævnsmedlem fra Gentofte-Listen, Rolf Graae, som mente at vide at insulinlaboratoriet efter en beslutning i kommunalbestyrelsen var blevet *fritaget* for beskatning af mosearealet. Graae udtalte sig dog ikke herom under mødet da han gerne ville være helt sikker før han indirekte beskyldte Kjølbye for at lyve over for fredningsnævnet. Da han havde forvisset sig om at han huskede rigtigt, gjorde han skriftligt fredningsdommeren opmærksom på det urigtige i Kjølbyes påstand. Hans skrivelse fik dog ingen som helst følger – bortset fra den ene at Rolf

Figur 2: Kortbilag fremstillet af Natur og Ungdom og anvendt i fredningssagen. Kortet viser med mørk skravering søens såkaldte "arm" der strækker sig mod vest ind i mosen. Den heraf resulterende søbeskyttelseslinje er vist som en punkteret linje.

Graaes brev til fredningsnævnet ikke findes blandt sagens akter – som det eneste dokument i hele sagsforløbet…..

Striden om søgrænsen optrappes

I øvrigt forløb hovedparten af nævnsmødet den 4. maj med fortsat diskussion om søgrænsens beliggenhed. Diskussionerne mundede ud i dels en fornyet forespørgsel til Naturfredningsrådet om dets syn herpå, dels en aftale om en ny besigtigelse af samme grænse. Naturfredningsrådet svarede at det fastholdt det botaniske kriterium for grænsedragningen samt at grænsedragningen skulle foretages efter de *nuværende* forhold på stedet. Hermed afviste rådet samtidig et forslag fra naturfredningsforeningen om at inddrage vandstandsmålinger i problematikken.

Under den aftalte besigtigelse, som fandt sted den 20. juni 1979, gjorde naturfredningsforeningen opmærksom på den tidligere omtalte, smalle kile af vand der fra pontonbroen – som udgjorde Naturfredningsrådets søgrænse – strækker sig mere end 50 meter mod vest ind i mosen, se figur 2. Ifølge naturfredningsforeningen fandtes der i denne kile kun egentlige vandplanter mens bevoksningen af deciderede landplanter, først og fremmest græsarten *engrørhvene*, mentes at standse brat på begge sider af kilen.

Denne fremstilling kom bag på alle, også Tyge Christensen der udbad sig betænkningstid til at tage stilling hertil på Naturfredningsrådets vegne. Den 2. juli 1979 meddelte han resultatet af sine overvejelser til fredningsnævnet:

> ”Forudsat at det af naturfredningsrådet og fredningsstyrelsen anbefalede kriterium [dvs. at søgrænsen skulle fastlægges botanisk, *forfatterens an-mærkning*] følges, ender diskussionen i et spørgsmål af ikke-naturvidenskabelig art. Det kan næppe være rigtigt at anse en rende, som man kan skræve eller springe over, for en afgrening af en sø; men ud mod skellet udvider renden sig. Der synes ikke at foreligge nogen vejledning m.h.t. hvor bred en tragtformet munding af en kanal skal være for at gælde for en søarm.”

Naturfredningsrådet betragtede nu spørgsmålet om søgrænsen som en vigtig, principiel sag hvorfor det samlede råd ønskede at besigtige området. Dette skete den 5. oktober 1979 og resulterede i den konklusion at en søbyggelinje bør fastlægges efter et udjævningsprincip som foreskrevet i naturfredningslovens § 46 om strandbeskyttelseslinjen. Der tales her om ”sammenhængende linjer med jævne kurver” således at man undgår strækninger med et uregelmæssigt bugtet eller fliget forløb. Rådet mente med andre ord at man ikke kunne tage den omtalte kile eller søarm i betragtning ved fastlæggelsen af søgrænsen.

Afslutningsvis gjorde Naturfredningsrådet opmærksom på naturfredningslovens nye, generelle mosebeskyttelse (§ 43). Hermed gjorde rådet for første gang i denne sag brug af sin lovfæstede ret til at inddrage overordnede synspunkter i en sag hvori rådet er blevet inddraget pga. detailspørgsmål.

Hermed var det så udjævningsprincippet der blev sagens nye stridspunkt. Sagsbehandler Albin Gehrke skrev på naturfredningsforeningens vegne til fredningsnævnet at han ikke kunne se det rimelige i at inddrage et udjævningsprincip fra bestemmelsen om strandbeskyttelseslinjen når et sådant princip netop ikke var nævnt i samme lovs § 47a om søbeskyttelseslinjen.

På trods af dette indlæg fra naturfredningsforeningen skete der ikke yderligere i sagen før fredningsnævnet atter trådte sammen i håb om at afsige kendelse. Det gjorde nævnet den 18. juni 1980, og med nævnets nye sammensætning kunne resultatet ikke undre. I uddrag lød kendelsen:

> ”De to af Gentofte Kommune og Hovedstadsrådet udpegede medlemmer finder, at det af Danmarks Naturfredningsforening påberåbte kriterium…. bør lægges til grund…. [mens nævnets formand mener at] …det af Naturfredningsrådet anbefalede kriterium… bør lægges til grund, således at søgrænsen i det store og hele falder sammen med det matrikulære skel [dvs. pontonbroen, *forfatterens anmærkning*]”

Denne kendelse ankede insulinlaboratoriet i juli 1980 til Overfredningsnævnet hvis afgørelse faldt den 12. februar 1981. Før afgørelsen faldt, besigtigede nævnet søgrænsen sammen med Insulinlaboratoriets direktør Brennum som angiveligt tilstræbte at holde nævnets repræsentanter væk fra de vådeste steder. På et tidspunkt blev direktøren imidlertid væk fra de øvrige deltagere i besigtigelsen som ikke så mere til ham den dag. Ved en senere samtale med direktøren indrømmede denne at han var sunket i dynd næsten til halsen og kun med besvær var kommet op igen.

Overfredningsnævnet gav i sin kendelse Kjølbye og Naturfredningsnævnet ret i at søgrænsen skulle drages efter et botanisk kriterium, nærmere bestemt den søværts grænse for forekomsten af landplanter, dvs. primært engrørhvene. Til gengæld tilsluttede Overfredningsnævnet sig naturfredningsforeningens afvisning af udjævningsprincippet hvilket betød at den smalle kile eller søarm mod vest fra pontonbroen skulle medregnes til søarealet forudsat den kun indeholdt vandplanter.

Herefter blev Naturfredningsrådet og naturfredningsforeningen enige om at lade den endelige afgørelse af søarmens udstrækning foretage af en professionel botaniker med særligt kendskab til sump- og mosevegetation. Man blev desuden enige om at den pågældende botaniker skulle lade sig assistere af Natur og Ungdom pga. foreningens detaljerede kendskab til området.

Den første kommuneplan

Før der skete mere mht. søgrænsen, tog sagen om grundværdifastsættelsen en ny drejning. Ida Naurs fornyede klage fra maj 1979 var i mellemtiden nået fra Skyldrådet til Landsskatteretten som foretog en besigtigelse af mosen den 27. oktober 1981. Såvel naturfredningsforeningen som Natur og Ungdom var inviteret med, og naturfredningsforeningen var nu repræsenteret af et nyt medlem af lokalkomitéen, advokat Bertil Jacobi, der også var medlem af den lokale konservative vælgerforening hvis synspunkter i denne sag han imidlertid ikke delte. Det blev under besigtigelsen meddelt at insulinlaboratoriet havde frafaldet sin klage over at vurderingen var for lav. Under besigtigelsen slog Bertil Jacobi og Natur og Ungdom, repræsenteret ved artiklens forfatter, til lyd for mosens ubebyggelighed og fremsatte et deraf følgende krav om en betydelig nedsættelse af dens grundværdi.

I februar 1982 faldt Landsskatterettens endelige afgørelse som lød på en 35 % nedsættelse af mosens grundværdi, dvs. fra 20,9 til 13,4 mio. kr. Hermed blev ejerens erstatningskrav udhulet ganske eftertrykkeligt.

I 1981 var også Gentoftes første kommuneplan blevet vedtaget. Det fremlagte forslag hertil opererede med bebyggelse af mosens nordvestligste del samt med udstykning af de store villahaver på mosens vestside med henblik på anlæggelse af et nyt parcelhuskvarter lige ned til mosen. Natur og Ungdom gjorde indsigelse mod disse punkter i kommuneplanen og fik taget det planlagte villakvarter af bordet, ligesom en evt. udstykning af de eksisterende villahaver i stedet skulle tjene til udvidelse af moseområdet. Den ændrede kommuneplan blev vedtaget den 22. december 1981.

Søgrænsen fastlægges endeligt

Den planlagte besigtigelse af den omstridte søarm fandt sted den 14. juni 1982. Som særligt sagkyndig havde man udpeget lektor Peter Vestergaard fra naturfredningsforeningens

videnskabelige udvalg, og han havde følgeskab af andre repæsentanter for foreningen samt fra Natur og Ungdom, heriblandt artiklens forfatter. Naturfredningsrådet havde øjensynlig mistet interessen for sagen.

Det der nu var afgørende, var dels søarmens udstrækning, dels om søarmen vitterlig kun indeholdt vandplanter. Besigtigelsen blev foretaget på baggrund af detailkort fresmstillet til lejligheden af Natur og Ungdom, se figur 2.

Peter Vestergaard kunne i det store og hele tilslutte sig Natur og Ungdoms beskrivelse og afgrænsning af søarmen. Han fandt ganske vist nogle solbærbuske voksende i renden, men mente dog ikke at dette kunne anfægte opfattelsen af renden som en egentlig afgrening af søen.

Insulinlaboratoriet forlader scenen

I oktober 1982 førte forhandlinger mellem Gentofte Kommune og insulinlaboratoriet temmelig uventet til en aftale om et mageskifte mellem de to parter. Som det imidlertid allerede var blevet foreslået af Kjølbye i 1978, overtog kommunen mosearealet mod til gengæld at overlade insulinlaboratoriet en del af den nedlagte Vangede Losseplads på Nybrovej. Mosens samlede grundværdi blev i denne forbindelse fastslået til ca. 3 mio. kr. Aftalen blev gjort betinget af kommunalbestyrelsens godkendelse af en lokalplan for en fabriksudvidelse på Nybrovej samt af en miljøgodkendelse af samme udvidelse. Disse godkendelser forelå i efteråret 1983. På Villabyernes forespørgsel om kommunens hensigter med mosen, udtalte daværende borgmester Jørgen Gotfredsen:

> ”Jeg synes, man skal lade det være det stykke natur, det er, uberørt af menneskehånd.”

I tråd med denne romantiske opfattelse døbte kommunalbestyrelsen i efteråret 1984 sin nyerhvervelse ”Brobæk Mose”. I nogen modstrid med borgmesterens udtalelse udarbejdede kommunens gartnerafdeling derefter et forslag til naturpleje og nye stianlæg i mosen. Forslagene medførte en længere polemik med Natur og Ungdom, især om de nye stianlæg.

Sagen begynder helt forfra

På samme tidspunkt overgik naturfredningsforeningens sagsbehandling fra Albin Gehrke, der havde fulgt den fra starten, til Hanne Signe Olsen der påbegyndte arbejdet på bar bund. Dette kom tydeligt til udtryk på det næste møde i sagen den 5. november 1984, hendes første på sagen. Med helt friske øjne på sagen foreslog hun at mosens nordvestlige del, som lokalkomitéen havde fået taget ud af fredningssagen, blev inddraget igen, men ikke nok med det, Hanne Signe Olsen foreslog også at *hele* mosearealet skulle fredes. Altså ikke blot de 12 ha som fredningssagen havde handlet om i nu 11 år, men alle 20 ha mose på vestsiden af Gentofte Sø.

Den nye ejer af mosen, Gentofte Kommune, var på mødet repræsenteret ved arkitekt Michael Frisch-Jensen som oplyste at kommunen nu – efter at være blevet ejer – modsatte sig en fredning af mosen med henvisning til at mosen var tilstrækkeligt beskyttet af naturfredningslovens § 43 og søbyggelinjen.

På baggrund af den nye vending sagen havde taget, så dommer Dorn-Jensen sig endnu en gang nødsaget til at udsætte sagen; denne gang for at naturfredningsforeningen kunne ”…præcisere og begrunde sin endelige påstand i sagen, herunder fremkomme med nøjagtige arealangivelser og matrikelbetegnelse, ejerfortegnelse og plejeplan.”

Efter mødet blev sagen taget op i kommunens bygningsudvalg hvor et flertal besluttede at kommunen kun skulle modsætte sig en fredning hvis den omfattede mere end de 9,2 ha som sagen havde omhandlet de seneste år. Udvalget anmodede samtidig kommunens økonomiske forvaltning om at fastlægge størrelsen af et eventuelt erstatningskrav

i tilfælde af at fredningspåstanden atter blev udvidet. I bygningsudvalget tog medlemmerne fra Socialdemokratiet, Gentofte-Listen og SF afstand herfra idet man ønskede en fredning af det samlede areal og tog afstand fra at rejse erstatningskrav.

Kort før årsskiftet blev Aage Dorn-Jensen afløst på fredningsnævnets formandspost af civildommer Ingrid Heide-Jørgensen som i januar 1985 modtog et brev fra naturfredningsforeningens lokalkomite. Af brevet fremgik det at lokalkomitéen nu støttede sin hovedforenings udvidelse af fredningskravet til de 12 ha det oprindelig havde omfattet. Brevet var da også underskrevet af Bertil Jacobi – nye kræfter var kommet til i lokalkomitéen.

I 1985 blev også fredningsnævnets to øvrige medlemmer udskiftet idet kommunalvalget medførte at Hovedstadsrådets medlem, Erik Sejrup (SF) blev erstattet af den konservative Poul Jensen ligesom Gentofte-Listens Rolf Graae blev erstattet af advokat Torben Brobjerg fra partiet De Grønne som netop havde gjort sin entré i kommunalbestyrelsen.

Resten af året forløb med korrespondance mellem Hanne Signe Olsen, lokalkomitéen og Natur og Ungdom om udformningen af den endelige fredningspåstand. Parterne nåede til enighed om at give afkald på Hanne Signe Olsens ide om at frede *hele* moseområdet, men samtidig at fastholde de 12 ha fra det oprindelige fredningskrav. Desuden blev man enige om nogle retningslinjer for naturpleje der på en del punkter adskilte sig fra gartnerafdelingens forslag; bl.a. fik Natur og Ungdom medhold i at der ikke burde etableres stier direkte på Brobækkens bred hvilket ville have medført befæstelse og regulering af bækken.

Afbureaukratisering frem for alt

I november 1985 gik Friluftsrådet atter ind i sagen da arkitekt Jørgen Glahn på rådets vegne foreslog at fredningspåstanden skulle åbne mulighed for placering af en spejderhytte i mosen. Jørgen Glahn havde på forhånd sikret sig støtte til sit forslag fra Gentofte Kommune og fra Børne- og Ungdomsorganisationernes Samråd i Gentofte. Det var i denne sammenhæng interessant at Jørgen Glahn sad som medlem af Friluftsrådets amtsrepræsentation for hovedstadsområdet på et mandat fra én af rådets medlemsorganisationer som *ikke* støttede hans forslag, nemlig Danmarks Naturfredningsforening.

I løbet af vinteren påbegyndte kommunen anlæggelse af et stisystem i mosen, placeret i overensstemmelse med retningslinjerne i fredningsforslaget. Det betød at kommunen nu havde opgivet sine planer om befæstelse og regulering af Brobækken og stianlæg på dens bredder.

Naturfredningsforeningens endelige fredningsforslag forelå i januar 1986. Det fik kommentarer fra mange sider; især plejeforanstaltningerne stødte på modstand idet man ikke havde taget højde for tidens nye tendenser til såkaldt "afbureaukratisering". Hovedstadsrådets nye mand på sagen, Ole Nørgaard, syntes således at man kun kunne tildele kommunen *ret*, ikke *pligt* til at foretage naturpleje i mosen. Tydeligst kom tendensen dog til udtryk i Jægersborg Statsskovdistrikts kommentarer, formuleret af statsskovrider K. Waage Sørensen:

> "Fredningsnævnet bør næppe besværes med administration af bjørneklobekæmpelse. Kommunen klarer det nok på rimelig vis på egen hånd…"
>
> "Pleje bør udgå. Vi har vel en vis pligt til at undgå overadministration, og vi bør have tillid til, at kommunen kan klare opgaver uden opsyn fra andre myndigheder."

Hidtidige (og senere) erfaringer havde (og har) *netop* vist at kommunalbestyrelsen ikke var villig til at bevilge de nødvendige midler til naturpleje. Afbureaukratiseringen havde

imidlertid gjort sit indtog, og man aner i statsskovriderens kommentarer konturen af en hjælpende hånd til Gentofte Kommune fra dette senere (1990-93) konservative kommunalbestyrelsesmedlem i nabokommunen Lyngby-Taarbæk.

Hug til Natur og Ungdom

Fredningsnævnets næste møde blev holdt den 13. februar 1986. Til stor forbløffelse støttede Hovedstadsrådets Ole Nørgaard nu kommunen i dens afvisning af fredningen. På vegne af Natur og Ungdom tillod artiklens forfatter sig at stille spørgsmålstegn ved opbakningen fra Hovedstadsrådets politikere til denne støtte til kommunen. Dette var måske nok naivt, og forfatteren fik da også omgående læst og påskrevet herfor. Det næste hug til Natur og Ungdom faldt da en anden tilstedeværende repræsentant for foreningen – i overensstemmelse med sandheden - præsenterede sig som ansat i statsskovvæsnet. Statsskovrider K. Waage Sørensen gav ham omgående en belæring om sammenblanding af kasketter – en belæring der for en sikkerheds skyld blev gentaget i mange deltageres nærvær lige efter mødet

Der var også nogle nye ansigter til stede ved mødet, dels en repræsentant for Børne- og Ungdomsorganisationernes Samråd i Gentofte som fremførte kravet om en spejderhytte i mosen, dels Jørgen Glahn, nu som repræsentant for Gentofte Sogns Grundejerforening. Naturfredningsrådet så man derimod ikke noget til.

En stor del af mødet gik med at diskutere spejderhytte. Natur og Ungdoms repræsentanter, der tillige havde mandat fra Dansk Ornitologisk Forening, fremførte under diskussionen at hvis det skulle være betingelsen for en fredning, ville foreningen acceptere placering af en spejderhytte, et fugletårn eller lignende i den nordvestlige del af mosen.

Mødet endte med at dommeren udsatte sagen, dels i håb om at naturfredningsforeningen og kommunen selv kunne forhandle sig til rette, dels for at de nye nævnsmedlemmer kunne få lejlighed til at besigtige lokaliteten.

Under mødet var Michael Frisch-Jensen blevet bedt om at redegøre for kommunens planer med det nordvestlige areal siden man var imod at det blev fredet. Svaret lød på "….mindre bebyggelse, for eksempel spejderhytte og bådehus." Efter mødet oplyste han så at kommunens erstatningskrav ved en frednings af nordvestarealet (på 3 ha) ville blive opgjort efter værdien af villabebyggelse, dvs. til omkring 10 mio. kr.

Mødet affødte i øvrigt nogle yderligere irettesættelser af Natur og Ungdom. Foreningen havde efter mødet skriftligt beklaget sig til Friluftsrådets og naturfredningsforeningens ledelse over Jørgen Glahns dobbeltrolle i sagen. Mens Friluftsrådet slet ikke reagerede på henvendelsen, indkaldte naturfredningsforeningen artiklens forfatter til et møde hvis indhold bestod i at han i Jørgen Glahns nærvær modtog en belæring om at denne burde have modtaget en kopi af henvendelsen.

Hertil kom at Dansk Ornitologisk Forening på et møde i Friluftsrådet (hvor foreningen er medlem) udtrykte sin modstand mod rådets forslag om en spejderhytte i mosen. Dette kom meget bag på Jørgen Glahn der kunne dokumentere at Natur og Ungdom havde accepteret forslaget om en spejderhytte under fredningsnævnsmødet – også på ornitologernes vegne. Som følge heraf frabad Dansk Ornitologisk Forening sig herefter at være repræsenteret af Natur og Ungdom i sagen.

Det endelige forslag

I de følgende måneder forhandlede Bertil Jacobi fra lokalkomitéen med kommunen som i den forbindelse fremsatte flere ejendommelige synspunkter. Bl.a. var man meget betænkelig ved en passage i fredningsforslaget om at døde og væltede træer skulle lades urørte – det ville medføre forsuringsproblemer, sagde man.

I august 1986 fremlagde naturfredningsforeningen så sit fornyede, endelige fredningsforslag. Foreningen havde nu strakt sig så langt som til at acceptere en evt. spejderhytte eller lignende i nordvestområdet, men fastholdt fredning heraf.

På det efterfølgende møde i fredningsnævnet den 27. november 1986 bøjede foreningen sig yderligere, denne gang med hensyn til den foreslåede pleje. Det blev nu accepteret at evt. pleje ikke skulle forudsætte fredningsnævnets godkendelse. På dette møde var Naturfredningsrådet atter repræsenteret, men nu af professor Bent Aaby som tilsluttede sig naturfredningsforeningens fredningsforslag – helt uden forbehold.

Michael Frisch-Jensen fremførte på mødet at kommunen i tilfælde af en fredning af nordvestområdet under alle omstændigheder ville kræve en erstatning på 5,6 mio. kr., et krav der tog udgangspunkt i en kvadratmeterpris på 370 kr. Han fastholdt dog at kommunen ikke havde konkrete planer for benyttelsen af nordvestområdet. Herefter afsluttede dommer Ingeborg Heide-Jørgensen mødet og meddelte at fredningsnævnet indtil Nytår ville modtage skriftlige indlæg vedrørende erstatningsspørgsmålet og herefter træffe sin afgørelse.

"En god handel"

De tanker som mange af deltagerne i mødet gjorde sig efterfølgende, deltes tydeligvis af redaktionen på Villabyerne som gav fyndigt udtryk herfor i en leder med titlen "En god handel" den 27. december 1986:

> "Ved mageskiftet fik Nordisk Insulin den store industrigrund ved Nybrovej mod at afstå Insulinmosen til Gentofte Kommune til et fredet grønt område, sådan opfattede de fleste det, og de samme troede, at den endelige konfirmation af fredningen af området med det rige fugle- og planteliv nærmest måtte være en proformasag.
>
> Men den illusion blev mange deltagere i Fredningsnævnets sidste møde brat revet ud af. Det var afdelingsarkitekt Michael Frisch-Jensen, Byplanafdelingen, der mere eller mindre utilsigtet satte alarmklokken i gang. Det skete med oplysningen om, at Gentofte Kommune ikke er indstillet på at få hele Insulinmosen fredet. En bræmme ud mod Brogårdsvej tænkes friholdt for fredningen.
>
> Ideen om en villabebyggelse er ikke fjern. Det var i øvrigt Nordisk Insulins planer om salg til villabebyggelse, der i sin tid var med til at fremme ønsket om fredning af Insulinmosen.
>
> Fredningen kan man naturligvis gennemtrumfe, men så er det, at Gentofte Kommune vil forbeholde sig at rejse et erstatningskrav på 5,59 millioner kroner svarende til en kvadratmeterpris på 370 kroner for en del af arealerne i mosens nordvestlige hjørne, såfremt det foreliggende fredningsforslag bliver fulgt.
>
> Kommunalbestyrelsesmedlem Walter Dalland, Gentofte-listen, har ønsket sagen på dagsordenen på det førstkommende kommunalbestyrelsesmøde i januar. Han mener sammen med tidligere kommunalbestyrelsesmedlem Ida Naur, at hele sagen er præget af luskeri.
>
> Det ser i hvert fald noget mærkeligt ud, at Gentofte Kommune mageskifter Insulinmosen mod en erhvervsgrund i Vangede på basis af et beløb på cirka 3,3 millioner kroner per grund svarende til, at hele Insulinmosen har kostet 30 kroner per kvadratmeter. Og nu stiller man altså krav om 370 kroner per kvadratmeter for blot en del af mosens areal.
>
> Mistanken om en jordhandelsfidus, der hele tiden har været kalkuleret med siden mageskiftet, vil ikke være uforståelig."

Som det fremgår af lederen, skulle kommunalbestyrelsen altså nu tage stilling til sagen hvilket skete på et møde i januar 1987. Udfaldet var forudsigeligt: Den absolutte, konservative majoritet nedstemte et forslag om at gå ind for fredningsforslaget. Forslaget fik til

gengæld støtte fra Gentofte-Listen, De Grønne og SF (Socialistisk Fællesliste og en løsgænger var fraværende). Mindre forudsigeligt var det at kommunalbestyrelsens enlige socialdemokrat, Eyvind Vesselbo, her stemte sammen med de konservative, dog med den begrundelse at han ville placere en naturskole i nordvestområdet. Dette uddybede han i Villabyerne den 4. marts med at

> ”Denne ide forhindres, hvis området fredes,
> idet der ved en fredning lægges meget kraftige restriktioner for anvendelsen af området.”

Eyvind Vesselbo kendte øjensynlig intet til fredningsforslagets muligheder for opførelse af en spejderhytte eller lignende i nordvestområdet. I hans udtalelse til Villabyerne aner man i øvrigt kimen til hans nuværende linje som formand for folketingets miljøudvalg – for partiet Venstre.

Spillet slutter

Fredningsnævnets kendelse kom kort tid efter kommunalbestyrelsens afgørelse, nemlig den 20. januar 1987. Her var det til gengæld det konservative medlem for Hovedstadsrådet, gårdejer Poul Jensen, der var blevet stemt ned idet nævnsformanden, dommer Ingrid Heide-Jørgensen, sammen med advokat Torben Brobjerg fra De Grønne i Gentofte havde afgjort at naturfredningsforeningens fredningspåstand skulle tages til følge i sin helhed uden at Gentofte Kommune blev tilkendt nogen som helst erstatning.

Kommunalbestyrelsens konservativ-socialdemokratiske flertal reagerede prompte med at anke kendelsen til Overfredningsnævnet der hermed blev inddraget i sagen for tredje gang.

I løbet af 1987 udførte Natur og Ungdom en del lobbyarbejde således at Overfredningsnævnet, inden det tog stilling i sagen, havde modtaget uddybende opfordringer til en total fredning af mosearealet fra Dansk Ornitologisk Forening, Dansk Botanisk Forening, Entomologisk Forening (forening for insektinteresserede), Zoologisk Museum, Foreningen til Svampekundskabens Fremme og sidst, men ikke mindst, fra Naturfredningsrådet.

Den 13. april 1988 foretog Overfredningsnævnet sin besigtigelse og afsagde efterfølgende den endelige kendelse. I besigtigelsen og det efterfølgende møde deltog desuden en lang række foreningsrepræsentanter mv. Under besigtigelsen brugte de fremmødte repræsentanter for de grønne foreninger megen energi på at overbevise Overfredningsnævnets medlemmer om værdien af især det omstridte nordvestområde hvilket siden kom til at give nogle ejendommelige udslag i den endelige kendelse.

Besigtigelsen, mødet og den efterfølgende, lukkede drøftelse tog kun nævnet i alt 2½ timer på trods af at samtlige nævnsmedlemmer deltog. Det vil udover nævnsformanden, Bendt Andersen – kendt som ”kommuneplanlovens fader” – sige politiske repræsentanter for konservative, radikale, Fremskridtspartiet, socialdemokraterne, SF, Venstre, CD og de kristelige samt to højesteretsdommere.

Af de politisk udpegede nævnsmedlemmer udviste den radikale miljøforkæmper Jens Jørgen Bolvig særlig interesse for sagen. Han afsluttede debatten med en – i øvrigt noget irrelevant – forespørgsel til Naturfredningsrådet om dette på stående fod ville karakterisere Brobæk Mose som københavnsegnens mest værdifulde naturlokalitet efter Utterslev Mose. På rådets vegne bekræftede Henrik Enghoff dette uden tøven. Hermed blev det indirekte klargjort at der åbenbart ikke er plads til så frygtelig megen natur på københavnsegnen.

Indholdet af Overfredningsnævnets kendelse blev umiddelbart efter afsigelsen mundtligt meddelt de interesserede der ventede uden for rådslagningslokalet, men ellers blev kendelsen først offentliggjort skriftligt fire måneder senere, i august 1988.

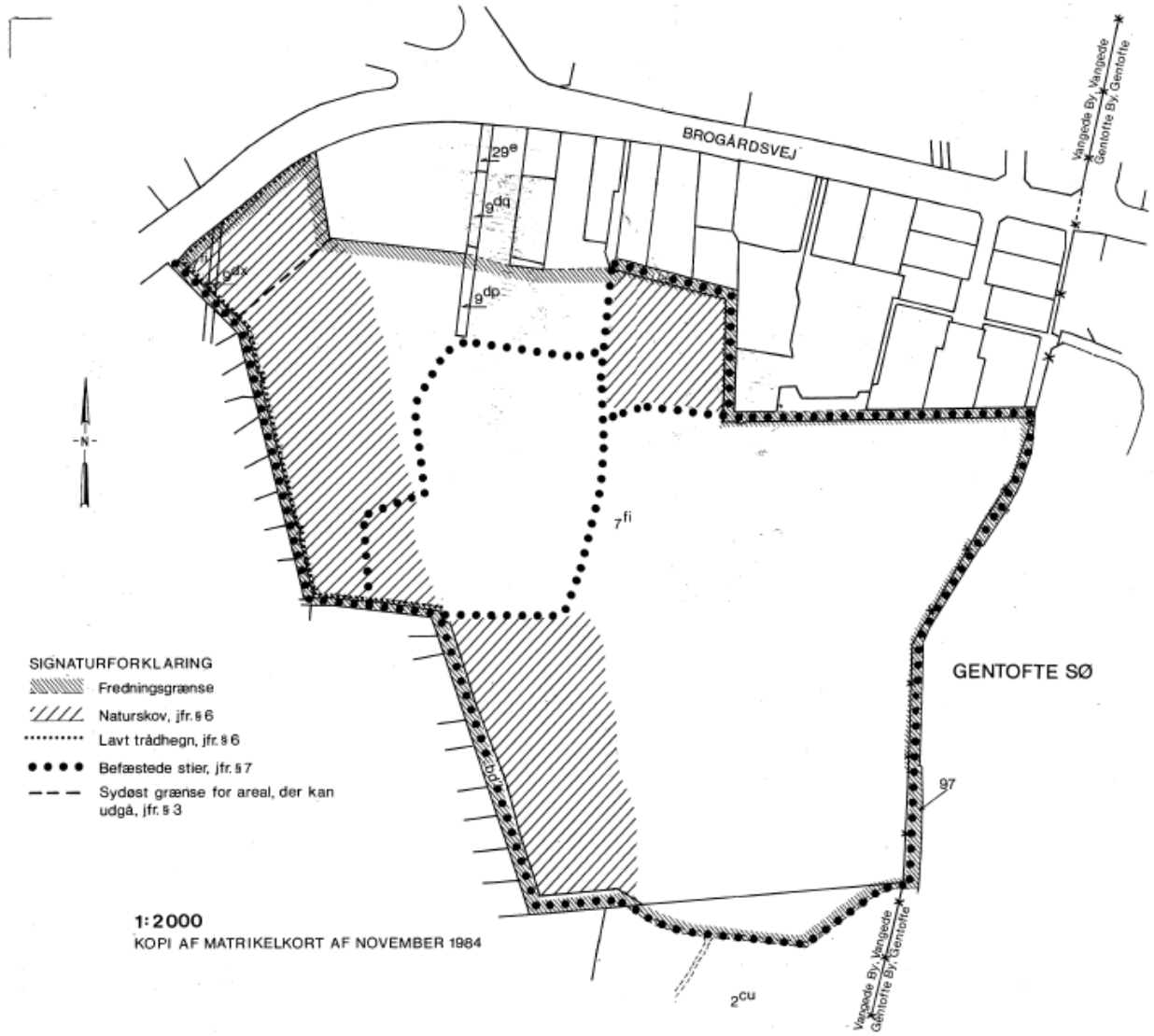
Hele mosen inkl. det omstridte nordvestområde *blev* fredet, men med en klausul om at en samlet lokalplanlægning for mosens nordlige randarealer inkl. et regnvandsbassin og den nuværende børnehave Brobækhus vil kunne ophæve fredningen af disse nordlige randarealer, inkl. nordvestområdet, se figur 3. Denne klausul er, så vidt det er forfatteren bekendt, enestående i dansk fredningshistorie.

Kendelsen indeholdt endvidere et totalt forbud mod opførelse af spejderhytter og lignende i området samt en bestemmelse om at en stor del af mosen, herunder hovedparten af nordvestområdet, skal henligge som urørt "naturskov", et begreb der netop var kommet på mode. Paradoksalt nok er netop disse partier nogle af mosens *mest* kulturpåvirkede, og denne del af kendelsen afspejler ganske tydeligt propagandaen under besigtigelsen for at sikre nordvestområdet. Mest iøjnefaldende – og ufrivilligt morsom – var en bestemmelse i kendelsen om at der skulle opsættes et lavt hegn til værn mod løse hunde omkring det såkaldte naturskovsareal. Denne bestemmelse var ord til andet en opfølgning på et forslag under besigtigelsen fra en foreningsrepræsentant til et af Overfredningsnævnets medlemmer. Forståeligt nok forsøgte stadsgartneren da også efterfølgende at slippe af med netop denne bestemmelse, men så let er det ikke at ændre på Overfredningsnævnets beslutninger.

I afgørelsen om erstatningsspørgsmålet fastholdt Overfredningsnævnet at der ikke skulle tilfalde Gentofte Kommune en øre. Villabyerne kommenterede den 20. april 1988 afgørelsen i en leder med titlen "Spillet slut":

> "Hvad Gentofte Kommune fik ud af appellen til Overfredningsnævnet var 2000 kvadratmeter at anvende efter eget forgodtbefindende, grundværdi små 800.000 kroner.
>
> Det er ikke kun heste, vogne og mennesker, som moserne ifølge gamle folkeoverleveringer opsluger. Nu er det også kontanter.
>
> Heldigvis. For hvem der kan glæde sig over Overfredningsnævnets kendelse er alle, der kan finde værdier i at færdes i Københavns-områdets måske mest attraktive naturområde.
>
> Kommunalpolitikerne kan enten le eller græde over denne form for konvertering. De har selv i kommuneplanen udlagt moseområdet til grønt og rekreativt område.
>
> For hvem nævnte da ordet: penge."

Alt i alt havde Overfredningsnævnet truffet en markant afgørelse som vel at mærke var enstemmig. Ifølge nævnsformand Bendt Andersens udsagn var alle nævnets medlemmer blevet bedt om at være til stede under afsigelsen af denne kendelse fordi nævnet betragtede sagen som principielt vigtig. Tidligere havde én af nævnets delafgørelser i sagen (om søgrænsen i 1981) skabt præcedens med hensyn til kriteriet for grænsedragning mellem sø og land, og nu skulle der ved den aktuelle kendelse træffes fremadrettede afgørelser angående begreberne *storbynatur* og *naturskov* samt i spørgsmålet om størrelsen af erstatningskrav for mosearealer.

Figur 3: Kortbilag fra Overfredningsnævnets afsluttende fredningskendelse fra 1988. Bemærk arealet i mosens nordvesthjørne, der kan udgå af fredningen.